

Hnát, Jaroslav

K problematice výukového filmu

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. I, Řada pedagogicko-psychologická. 1968, vol. 17, iss. 13, pp. [55]-62

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/112785>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JAROSLAV HNÁT

K PROBLEMATICE VÝUKOVÉHO FILMU

V současné době jsme svědky snahy o modernizaci forem a prostředků vyučování. K moderním vyučovacím prostředkům patří bezesporu i film. I když dnes nikdo zásadně nevystoupí proti užívání filmu ve vysokoškolské výuce, vyskytuje se řada výhrad proti různým filmům, které jsou pro výuku k dispozici. Pokud jde o filmy běžné produkce, jsou námitky do značné míry oprávněné. Tyto filmy byly totiž vyrobeny pro *jiné publikum* (nejširší veřejnost) a pro *jiný účel*. Výhrady se však někdy ozývají i proti filmům *výukovým*, tedy filmům vyrobeným přímo pro *didaktické účely*. V této stati jsme si vytkli za úkol přispět k objasnění příčin podobných výhrad tím, že se pokusíme o sjednocení názorů na výukový film a s ním i na základní typy filmů, pokud s nimi přicházíme ve vysokoškolské výuce do styku.

Vyjděme z názoru filmových teoretiků. „Není žádným tajemstvím, že naše filmově vědná terminologie je nejen rozkolísaná, ale i nepropracovaná, nepřesná a neúplná,“ stěžuje si Smejkal.¹ V „dokumentární oblasti filmu“ jsme svědky „babylónského změtení jazyků“, píše Navrátil² a konstatuje: „Pro jednu věc máme deset názvů, které její podstatu vystihují někdy přesně, někdy přibližně a někdy pro změnu zase vůbec ne.“ K tomu lze pouze dodat, že za deset let, které uplynuly od vydání Navrátilovy publikace, se nezměnilo téměř nic. Uvážíme-li ještě prolínání různých hledisek, jemuž se nevyhnuli ani autoři návrhu na kategorizaci výukových filmů, který koncem roku 1964 dala do širší diskuse ISFA — UNESCO,³ získáme dostatečný názor na současnou situaci ve výukovém filmu.

Jako jedna z hlavních příčin tohoto neuspokojivého stavu se nám jeví úzký a jednostranný přístup. Autoři odborných statí, jsou-li donuceni nějak se s problémem vypořádat, splňují toto nutné zlo, ignorující při tom nejen to, co již bylo v dané problematice dříve napsáno jinými, ale často také i to, co již při jiné příležitosti napsali sami. Má-li tedy náš příspěvek mít naději alespoň na částečný přínos, bude nutno pokusit se o pojetí širší, komplexnější.

Sféra vědeckého filmu

Tak jako nemůže nikdo žít nezávisle na ostatní společnosti, neexistuje ani výukový film — a ovšem také jakýkoli jiný druh filmu — sám o sobě. Je příslušníkem celé široké oblasti nazývané všeobecně *filmem*, a je proto s touto oblastí spojen trvalými pouty obdobně, jako jsou hospodářské jednotky spjaty souvislostmi ekonomickými. To je nutné mít při jakékoli úvaze o každém, tedy i o výukovém filmu, stále na zřeteli. Jaké místo tudíž zaujímá výukový film v celé filmové oblasti?

¹ Z d. Smejkal, *Filosofická pomoc kritice*, Film a doba, č. 11, 1961, 760n.

² Ant. Navrátil, *Instrukční film dnes a zítra*, Československý státní film, Praha 1955.

³ ISFA - UNESCO Film Project, *Basic Definitions and Film Categories*, Utrecht, Holland, 1965.

Jediný pohled na vývojovou řadu filmu ukazuje zcela zřetelně dvě cesty, kterými se film ubíral hned od svého zrodu. Jedna byla nastoupena datem prvního *veřejného* filmového představení 28. prosince 1895; to bývá uváděno jako oficiální datum narození filmu. Vede přes pouťové atrakce k filmu jako nejmasovějšímu *umění*. Vedle ní však vidíme ještě jednu cestu. Není tolik atraktivní pro diváky, a tím méně pro podnikatele. Upadlo i trochu v zapomenutí, z jak významného místa vyšla.

Dne 10. listopadu 1895 promítl Louis Lumière své filmy v kruhu učených společností a odborníků z francouzské fotografické společnosti na universitě Sorbonně. Zapomíná se i na to, že teprve úspěch tohoto uzavřeného představení vedl k první veřejné projekci a že tak vlastně film spatřil světlo světa jako *vědecká* záležitost. Tato cesta filmu vedla dlouho v ústraní. Také ona se však během doby rozšiřuje, člení a vzniká na ní celá řada nových filmových druhů. Vývoj probíhá živelně, dochází k vzájemnému ovlivňování obou cest a v současnosti jsme svědky značného prolínání obou skupin.

Vedla-li první cesta k filmu jako nejmasovějšímu umění, vede druhá cesta k vytvoření široké oblasti filmu jako *prostředku poznání a poučení*. Toto označení je dostatečně jasné, avšak pro běžné užívání příliš obsírné. Setkáváme se proto s různými názvy této oblasti, obvykle podle zaměření jednotlivých autorů či uživatelů filmů. Mezinárodní asociace vědeckého filmu AICS,⁴ jejímž členem je Československo již od roku 1948, užívá pro celou tuto oblast názvu *vědecký film*. Ačkoliv toto označení bylo přijato na kongresu v Praze⁵ také našimi filmovými pracovníky, název se neujal, naopak, zkomplikoval terminologickou situaci ještě více.

„Vědecký film je název značně obsažný,“ píše Kučera.⁶ „Je ze všech druhů nejteoretičtější a nejabstraktnější. Jeho úkolem je doplňovat vědecké, obecně teoretické poznatky. Pro svou abstraktnost je vědecký film nejobtížnějším tvůrčím úkolem. Svádí k základní pedagogické chybě, totiž k opisu abstraktní myšlenky do metaforických, přibližných výrazů, což je postup odporující vědeckému myšlení...“ K takovéto definici i k ještě komplikovanějším a mlhavějším vyjádřením nutí teoretiky především skutečnost, že naše slovo „vědecký“ má příliš vyhraněný význam, než aby mohlo obsáhnout celou tak širokou oblast. Potřebovali jsme proto nějakým způsobem „vědeckost“ zmírnit a tím moderátorem bylo slovo „naučný“. Zdomácnělo u nás po druhé světové válce zřejmě pod vlivem ruštiny⁷ a zabydlelo se nejen v literatuře, nýbrž i v názvu bývalého Studia populárně vědeckých a naučných filmů. Jeho užívání je však mnohem staršího data⁸ a většina autorů tak skutečně jeho význam cítí. Přimlouváme-li se za užívání názvu *naučný film*, konstatujeme tím vlastně pouze skutečnost s tím, že je

⁴ AICS - Association internationale du cinéma scientifique, zal. r. 1946, sídlo generálního sekretariátu Paříž, sekretariát pro ČSSR Brno, Botanická 8.

⁵ XIV. kongres AICS, Praha, 16.—24. září 1960.

⁶ J. Kučera, *O technickém filmu*, „Přehledka technických filmů“ (Sborník), Československý státní film, Hradec Králové, 1963.

⁷ Zguridi—Altšuler, *Klasifikace naučných filmů* [překlad z ruského originálu], Státní pedagogické nakladatelství, Praha, 1959.

⁸ Ant. Dohnal, *Praktická příručka školní kinematografie*, Unie, Praha, 1938.

třeba toliko sjednotit se na jeho jednoznačném, byť i velmi širokém významu. *Naučným nazveme proto každý film spadající do oblasti filmu jako prostředku poznání a poučení.*

Vraťme se ještě k AICS, která celou oblast naučného filmu dělí dále podle svých jednotlivých pracovních sekcí. Tohoto dělení použijeme nyní jako pomůcky pro naše účely. První skupinu tvoří pracovní sekce filmu vědeckého (tentokrát ovšem v úzkém slova smyslu). Československá akademie věd zavedla pro tento druh filmu název *vědeckovýzkumný film*. Konstatujeme tuto skutečnost s povděkem a užívejme tohoto názvu důsledně.

„Jako filmy vědeckovýzkumné označujeme ty filmy, kterými realizujeme určitý druh vědeckého výzkumu, který je bez užití této metodiky neproveditelný. Zpravidla se jedná o přímé snímání pozorovaných dějů za použití aplikované nebo speciální snímací techniky,“ zní pokus o definici, předložený Komisi pro vědeckovýzkumný film ČSAV.⁹ „S filmem (rozuměno v biografu — pozn. aut.) má společný pouze celuloid,“ charakterizuje jej lakonicky Faasch.¹⁰ „Největšího uplatnění dosáhl vědecký film v přírodních vědách,“ píše Preobraženskij.¹¹ „Můžeme přímo říci, že celá řada výzkumných prací v oblasti živočišné a rostlinné říše vděčí za svůj úspěch právě kinematografu...“ Vědeckovýzkumný film není omezen ani metráží, ani snímací rychlostí, ani předepsanou promítací frekvencí, dokonce někdy ani nebývá pro promítání natáčen. Jsou to ony kousky (nebo kilometry) filmů, které jsou součástí výzkumné práce.

Druhou skupinu AICS tvoří pracovní sekce filmu výukového a třetí se zabývá filmem populárně vědeckým. Všimněme si nejprve filmu *populárně vědeckého*. Přitom je samozřejmé, že tu vůbec nechceme řešit problematiku populárně vědeckého filmu, ale zmiňujeme se o něm jenom potud, pokud je to pro naše účely nezbytně nutné. Jeho název je dostatečně vžlýtý a naznačuje poslání těchto filmů, kterým je *popularizace vědeckých poznatků*. Podle některých autorů — a praxe jim dává zapravdu — nemusíme slovo „vědecký“ brát vždy doslovně. Vasilkov¹² rozšiřuje toto pojetí na popularizaci technických i jiných poznatků, takže do této skupiny můžeme zahrnout veškeré naučné filmy, pokud nejde o filmy vědeckovýzkumné nebo výukové. Populárně vědecký film musí však současně splňovat ještě dvě podmínky: je určen *nejširším masám diváků*, k nimž musí promlouvat řečí všem srozumitelnou *bez jakéhokoli jiného prostředníka*. Podtrhujeme důležitost zejména těchto dvou faktů, neboť zde se nalézá hlavní klíč k pochopení, proč jsou často značné výhrady zejména ze strany vysokoškolských učitelů proti používání populárně vědeckých filmů ve výuce.

⁹ Komise pro vědeckovýzkumný film při presidiu ČSAV, založená v r. 1961, od r. 1966 Československá společnost pro vědeckou kinematografii při ČSAV, sekretariát Brno, Botanická 8.

¹⁰ W. Faasch, *Einführung in die wissenschaftliche Kinematographie*, Knapp, Halle (Saale), 1951.

¹¹ S. N. Preobraženskij, *Film jako metoda vědeckého výzkumu* (překlad z ruského originálu), Československý státní film, Praha, 1951.

¹² I. Vasilkov, *Typy a žánry populárně vědeckého filmu*, referát na XIV. kongresu AICS.

Specifičnost výukového filmu

Sféra výukového filmu zahrnuje všechny filmy zhotovené pro výukové účely. Tyto filmy „... musí být v každém případě podřízeny požadavkům učebního plánu, musí odpovídat hlavní podmínce — tomu či onomu systému výuky.“¹³ Toto stanovisko nám ujasní, co je a co není výukovým filmem. Autoři četných statí se totiž hned na počátku svých úvah o výukovém filmu dostávají do situací, jimiž celý problém ještě více komplikují. Vycházejí totiž z toho, jakých filmů se ve výuce používá nebo může používat. Dostávají se tak ke kategoriím výukového filmu tvořícím filmy „motivační“, „učební“, „doplňkové“, „shrnující“ nebo pod.¹⁴ Řada autorů toto sdělení přejímá, aniž si uvědomuje, že se dopouští při nejmenším nepřesnosti. Jde totiž o *způsoby užívání různých (!) filmů ve výuce*, nikoliv o druhy výukového filmu. „Doplňkové školní filmy,“ píše např. Polák,¹⁵ jsou „... většinou filmy, které nebyly natočeny záměrně jako filmy školní, ale jako filmy populárně vědecké...“ Populárně vědecký film, byť byl i použit pro výuku, nestává se proto ještě výukovým filmem, stejně tak jako Tizianův obraz se při podobném použití nestane výukovou tabulí.

Výukový film může být v zásadě pouze dvojího druhu: buď *učitele zcela zastoupí*, nebo jej pouze *doplňuje ve funkci názorné vyučovací pomůcky*. Výukové filmy prvního druhu — nazvěme je termínem *výukový film-učitel* — pro běžné používání našich škol zatím nemáme. Neznamená to však, že neexistují. Ve značné míře se jich používá např. ve výukové praxi USA, kde podle zpráv¹⁶ získává množství lidí vzdělání prostřednictvím speciálních filmových kursů, při nichž jediným „vyučujícím“ je promítač a učitele není třeba. (Samozřejmě, že filmy samy jsou zhotoveny za aktivní spolupráce těch nejlepších učitelů.) Shlednutí filmového kursu je přitom postaveno *na roveň výuce prováděné učiteli*, a to i na vysokoškolské úrovni. Jedním z prvních podobných filmových kursů, který vznikl u nás, je televizní seriál „Čtení strojírenských výkresů“, který nám může být příkladem jako náš prototyp filmu-učitele.

Naproti tomu zase sovětsí režiséri a autoři teoretických statí Zguridi a Altšuler¹³ uznávají výukový film výhradně jen jako názornou pomůcku. Také při našem způsobu výuky půjde většinou téměř vždy o *výukový film jako názornou učební pomůcku*. Jakmile si tento fakt uvědomí tvůrci výukových filmů, odpadne řada problémů a vyřeší se i otázka, jak vlastně má výukový film vypadat. Výukový film totiž v sobě slučuje nejen *pomůcky vizuální a auditivní*, ale obohacuje je o některé *specifické vlastnosti filmu*. To především znamená, že má schopnost reprodukovat či znázorňovat děje v jejich *dynamickém průběhu*. A nejen to: film dokáže oživit i statický obraz (graf — trikové znázornění např. strukturálních změn), názorně předvést jevy jinak nepozorovatelné (zrychlením

¹³ A. Zguridi — B. Altšuler, *O klasifikaci naučných filmů*, Iskusstvo kino, č. 8, 1958, 140 ad.

¹⁴ J. V. Trebišovský — T. Pardel — J. Zachar, *Školní film v teorii a praxi*, Slovenské pedagogické nakladatelstvo, Bratislava, 1958.

¹⁵ J. Polák, *Školní film*, „Přehledka technických filmů“ (Sborník), Československý státní film, Hradec Králové, 1963.

¹⁶ Science Education News, Washington, prosinec 1961, vydává American Association of the Advancement of Science, Washington.

¹⁷ Zřízení laboratoře vědeckého filmu ČSAV, Bulletin ČSAV, č. 12, 1964, 20.

přirozeného průběhu děje, aniž se přitom do skutečného průběhu jakkoli zasáhlo — např. rozvítí květu), zpomalit příliš rychlé průběhy (za stejných podmínek jako zrychlování, tj. bez zásahů do skutečných průběhů — např. průběh exploze, výboje, úleku) a v kombinaci s jinými technikami dává nahlédnout i do nitra organismů, země, věcí i vesmíru.

Další členění výukového filmu můžeme provádět z různých hledisek. Podle školních stupňů, oborů, užitých technických prostředků, různých katalogizačních hledisek (kde je důležitá např. také metráž) atd. Není účelné, abychom se snažili vypočítávat všechny možnosti, stejně bychom je nevyčerpali. Důležité však je, abychom si byli vědomi, že hlediska se mnohdy navzájem překrývají. To se nejlépe projevuje v katalogizích, kde týž film najdeme (správně) zařazen ve více skupinách. Neznamená to však, že vždy musí jít o tolik *druhů* filmu. Druhů, které výukový film dosud vytvořil, není zdaleka tolik jako např. v oblasti uměleckého filmu.

Každý typ školy klade na výukový film jiné nároky. Nejobsáhlejší je okruh základního školství, resp. škol poskytujících střední všeobecné vzdělání. Zde má také u nás tvorba výukových filmů nejdelší tradici. Pro okruh výukových filmů této sféry se vžil název *školní film*.

Zvláštnosti vysokoškolského výukového filmu

Odlíšný způsob výuky na vysokých školách klade také poněkud jiné požadavky na film jako názornou pomůcku vysokoškolské výuky. Posluchačům vysokého učení technického nelze vysvětlovat Einsteinovu teorii relativity tak naivním způsobem, jako je tomu ve Vošahlíkové filmu „Pohyb a čas“, byť byl ověřen jakýmkoli filmařskými vavříny. NafilMOVANÝ operativní chirurgický zákrok je zbytečné, ba rušivé prostřihávat soustředěným výrazem operujícího lékaře, efektními záběry dýchacího přístroje, vylekanou tvář mladé sestřičky a podobnými záběry, jejichž smysl je ryze emotivní, totiž navození atmosféry a napětí. To všechno diváci-medici až příliš dobře znají a potřebují se tohoto pocitu spíše zbavit. Jelikož jde v těchto případech o předvedení vzorové operační techniky, není dokonce žádoucí měnit úhel ani velikost záběru (ztráta pozornosti diváků hledáním prostorové orientace), a to i za cenu časových skoků.

Má tedy vysokoškolský výukový film nejbliže k filmu vědeckovýzkumnému, jehož záběrů také často používá bez jakékoli další úpravy. To je rovněž asi hlavním důvodem, proč vývoj vysokoškolského výukového filmu jde svou zvláštní cestou. Je tak jako vědeckovýzkumný film spjat do značné míry s amatérskou tvorbou a možno dokonce říci, že tato tvorba byla do nedávna převládající. V posledních letech však nabývá stále více převahy tvorba těchto filmů ve zvláštních ústavech, resp. odděleních při vysokých školách, a do výroby výukových filmů počíná zasahovat i Československá akademie věd.

Pro okruh vysokoškolských výukových filmů není zatím vžitý jednotný název. Setkáváme se s názvy „vysokoškolský film“ nebo pouze „výukový film“. Vyskytly se i tendence stavět do protikladu film školní (pro základní školství a střední odborné školy) a film výukový (pro vysoké školy). Smysl slova „výukový“ je však širší, takže kdybychom přijali toto stanovisko, vnášeli bychom

do našeho problému obdobnou komplikací, jaká byla ve vědeckém filmu před užíváním názvu vědeckovýzkumný film. Slovo „vysokoškolský“ cítíme zase spíše jen jako označení místa vzniku filmu, výhradně vysoká škola jím však nemusí být. Proto se zatím přimlouváme, ačkoli jsme si vědomi nepohodlnosti dlouhých pojmenování, za užívání plného názvu *vysokoškolský výukový film*.

Zvláštní formy výukového filmu

Kromě ucelených forem vyskytuje se výukový film ještě v jiné podobě, kterou u jiných běžných filmových druhů, např. u filmu populárně vědeckého, neznáme. Jsou to filmové úseky, různé délky, obvykle kratší, pro něž se vžil termín *filmová smyčka*. Uplatňují se ve výuce obdobně jako diapozitiv, s tím rozdílem, že jde o diapozitiv „živý“, zachycující děj v pohybu. Název obdržely odtud, že pro projekci se jejich konce obvykle slepují do tzv. nekonečné smyčky, takže jejich promítání je možno bez přerušování a nového zakládání filmu podle potřeby libovolně opakovat. Němeček¹⁸ požaduje na filmové smyčce tohoto druhu vědeckou a odbornou správnost, názornost, přiměřenost věkovým zvláštnostem i estetickou a uměleckou hodnotu, která ovšem je dána „výtvarným zpracováním a jakostí kresby na filmu“ a dochází k závěru, že *filmová smyčka splňuje všechny požadavky kladené na učební pomůcku nejen z hlediska didaktického, ale i ekonomického*.

Tato specifická forma výukového filmu objasňuje také velmi výrazně rozdíl mezi výukovým filmem a jinými filmovými druhy, zejména pak filmem populárně vědeckým. Rozdíl, který musí mít na paměti především tvůrce výukových filmů, spočívá v tom, že *výukový film jakožto názorná pomůcka předpokládá učitelovu přítomnost* nebo alespoň jeho předchozí výklad. Všechny ostatní druhy filmu (s výjimkou filmů vědeckovýzkumných) nemohou nic takového předpokládat a musí všechno sdělovat zcela samy. Po zahraničním vzoru začaly se u nás někdy tyto filmy označovat také jako *konceptní, pojmotvorné* (concept films).¹⁹ V materiálech AICS⁵ najdeme v souvislosti se smyčkami zase výraz „film úsekový“. Jak už název naznačuje, jde o filmový úsek, který není slepen do filmové smyčky. Jakmile však z něho byla slepena smyčka, je zase nazýván „filmem oběživým“. Snaha povšeobecném rozšíření těchto názvů se naštěstí setkala s nezdarem. Termín *filmová smyčka* je všeobecně vžit a každému srozumitelný. Přitom nemusí být rozhodující, zda jde o skutečnou smyčku, tj. zda začátek a konec filmu jsou opravdu slepeny, nebo ne. Není totiž rozumného důvodu, proč bychom měli týž film, pokud je slepen, nazývat způsobem jedním, jakmile však jej rozlepíme (např. pro pohodlnější dopravu nebo uskladnění), abychom jej hned museli překřtít jinak

Důležité místo mezi výukovými filmy zaujímá *instrukční film*. Co nejstručněji řečeno: instrukční film operuje obvykle vzorovým příkladem. Z tohoto hlediska je instrukčním filmem stejně tak film o metodě sváření za studena, jako např. o operativním odstranění vrozené srdeční vady. Zatímco v prvním případě neváháme ani okamžik klasifikovat film jako instrukční, v druhém případě by ta-

¹⁸ Mir. Němeček, *Filmová smyčka jako názorná pomůcka*, Učební pomůcky ve škole a osvětě, IV/č. 2, 1964/1965, 1 ad.

¹⁹ V. Kraus, *Snahy o modernizaci vyučování*, Pedagogika, XIV/č. 5, 1964, 624 ad.

kové zařazení vzbudilo při nejmenším rozpaky. Proto se setkáváme se snahou tyto typy filmů nějak odlišit. Podle Vrby a Svobody²⁰ je instrukční film „... pomůcka instruktorů, mistrů a učitelů na odborných školách a v kursech, zaměřená tematicky na školení kádrů v průmyslu a zemědělství“. Na jiném místě tito autoři uvádějí, že „... školní filmy jsou pro školy, instrukční pro závody nebo zemědělská družstva“. Podobné názory zastávají i jiní autoři.²¹ I když nelze brát jejich tvrzení úplně doslova, mají nesporně pravdu v tom, že pojem instrukční film zdomácněl především v oblasti výrobní technologie a techniky.

Zbývá nám ještě objasnit si pojem *instrukčních testů*. S instrukčním filmem mají společný pouze název. Ve skutečnosti jde o zvláštní druh výukového filmu, který navozováním určitých situací dává divákům (posluchačům, frekventantům) podněty k provádění určitých úkonů. Učitel, který předem podal potřebný výklad, kontroluje, resp. opravuje jejich provádění. *Instrukčních testů* se užívá např. při výcviku řidičů motorových vozidel tak, že řidiči sedícímu v maketě vozu je promítána jízda natočená z jedoucího automobilu. Řidič pak reaguje na různé dopravní situace jako ve skutečném provozu, takže řadí rychlosti, vyhýbá, předjíždí, zastavuje atd. Tohoto způsobu se užívá v moderních autoškolách při výcviku na tzv. treňažeru. Sám způsob byl převzat z vojenství (výcvik pilotů apod.), kde našel největší uplatnění. S určitou obdobou instrukčních testů se setkáváme i při užití filmu k jazykové výuce. Funkce výukového filmu je tu obdobná, pouze s tím rozdílem, že promítané situace mají v zásadě dvojí účel: přispívat k fixování cizího lexika do paměti na straně jedné a na druhé straně být zase vodítkem k jeho pohotovému vybavování.

Závěry

Shrme-li naše úvahy, můžeme vydělit tyto druhy výukových filmů:

Z hlediska výukového filmu v poměru k učiteli se vytvářejí dvě hlavní skupiny

1. *výukový film-učitel*,
2. *výukový film — názorná pomůcka*.

Z hlediska školních stupňů tvoří rovněž dvě hlavní skupiny

1. *školní film*,
2. *vysokoškolský výukový film*.

Z hlediska „dramatické stavby“ se vyskytují výukové filmy „ucelené“ (tj. opatřené alespoň minimálním úvodem a závěrem) a „fragmentární“ („otevřené“), kam obvykle patří

filmová smyčka,
filmový záznam,
instrukční test,

instrukční film, který může být obojí povahy, i když profesionální výrobci mají obvykle snahu natáčet tyto filmy jako ucelené (navíc je rádi různými rozehrávkami „dramatizují“). Je samozřejmě žádoucí, aby se výukový film vyskytoval v seriálech.

²⁰ K. Vrba — Lad. Svoboda, *Očima kamery*, Práce, Praha, 1961.

²¹ J. Rámeš a kol., *Instrukční film v učební praxi* (Sborník), SNTL, Praha, 1957.

Z uvedených myšlenek vyplývá, že výukový film je specifickým druhem filmu naučného, tj. filmu jako prostředku poznání a poučení. Jeho specifikem je požadavek plného podřízení didaktickým účelům. To znamená, že především klade důraz na jeho vědeckost, čímž rozumíme soulad jeho obsahu se současnými poznatky vědy a techniky a soulad se soudobými učebními osnovami i výukovým systémem. Každý typ školy klade na výukový film své zvláštní nároky, které jsou dány různým zaměřením škol a různou mentální vyspělostí jejich žáků. Společným požadavkem bude zajisté stručnost a naprostá srozumitelnost obsahu filmu pro auditorium, jemuž je určen.

Dále možno obecně říci, že pro elementární školní stupně budou spíše vyhovovat výukové filmy blízké pojetí populárně vědeckému, u nichž umělecká stránka musí být při nejmenším rovnocenná obsahové, neboť plní současně i funkci esteticko-výchovnou. Čím vyšší je typ školy, tím je třeba užší specializace pro větší zásobu vědomostí jejich frekventantů. Této tendenci také nutně podléhá výukový film. Zcela přirozeně je potom jeho umělecká stránka stále více a více zatlačována do pozadí, až u vysokoškolského výukového filmu je omezena vědeckým obsahem natolik, že z ní zbývá pouze požadavek na technicky bezvadný obraz, odpovídající nejnütnější zásadám kompozice, resp. na kultivovaně nepatetický přednesený komentář. Má tedy vysokoškolský výukový film nejbliže k filmu vědeckovýzkumnému, jehož záběrů také často používá bez jakékoli další úpravy. To však neznamená, že podobných filmových útvarů nelze použít pro stupně nižší a naopak že pro vysokoškolskou výuku neuplatníme „ucelené“ filmy.

Výukové filmy se samozřejmě nemusí vyskytovat vždy jen v „čisté“ podobě. Jako ve všech ostatních druzích, tak i u výukového filmu dochází naprosto zákonitě k ovlivňování různých skupin, k vzájemnému prolínání, pronikání vlivů z jiných oblastí tvorby, nových objevů, technik atp. Výukový film také stárne a vyvíjí se jako všechno ostatní. Jeho místo ve výuce je však dnes již nesporné.

ZUR PROBLEMATIK DES UNTERRICHTSFILMES

Der Aufsatz präsentiert einen Versuch um Stellenbegrenzung des Unterrichtsfilmes auf dem ganzen Filmgebiet. Er ist in vier Teile gesondert und zwar: die Sphäre wissenschaftlicher Filme, den Unterrichtsfilm, die Besonderheiten des Hochschulunterrichtsfilmes und besondere Formen des Unterrichtsfilmes. Der vorliegende Beitrag begrenzt auf Grund der Arbeitsergebnisse der Internationalen Arbeitsgemeinschaft für wissenschaftlichen Film (AICS) und des Komitês für den Forschungsfilm bei Präsidium der Tschechoslowakischen Akademie der Wissenschaften das Gebiet des wissenschaftlichen Filmes. Der Unterrichtsfilm, als ein Teil der Sphäre wissenschaftlicher Filme, ist vor allem durch das Respektieren eines bestimmten Unterrichtssystems charakterisiert, der Filminhalt muss den zur gegebenen Zeit erreichten wissenschaftlichen Erkenntnissen entsprechen und es ist notwendig die Ausdrucksform des Filmes genau, klar und kurz einzuhalten. Der Unterrichtsfilm kann gemäss verschiedener Standpunkte gegliedert werden; es ist jedoch hierbei zu beachten, dass stets nur ein einziger Standpunkt behandelt wird. Es gibt auch einen wesentlichen Unterschied zwischen dem Unterrichtsfilm und dem Film während des Unterrichtes, denn für Unterrichtszwecke sind auch andere Filmsorten verwendbar.

Übersetzt von Jaroslav Hnáč